

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE KARMA KELİMELER**Mixed Words in Turkish****Dr. Avni GÖZÜTOK*****ÖZET**

Karma kelimeler elemanları farklı dillerden alınarak yapılmış kelimelerdir. Toplumlar arasındaki komşuluk, birlikte yaşama, savaş, sömürgecilik, ticaret, seyahat... gibi ilişkiler; dillere de yansımış; böylece karma diller, karma gramer kuralları, karma söz varlığı ortaya çıkmıştır. Burada tarihî olarak Türkçede görülen karma kelimeler üzerinde durduktan sonra yakın zamanlarda ve günümüzde dilimizde kullanılan bazı karma kelimeler ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi, yabancı elemanlar, karma kelime

ABSTRACT

Mixed words are the words borrowed their members from different languages. Relationships such as neighborhood, living together, war, colonialism, trade, journey among the societies have found their reflections on the languages, thus mixed languages, mixed grammar rules, mixed verbalism have appeared. Here in terms of history we will study mixed words in Turkish, we will handle some mixed words used in our language near times and nowadays.

Key words: Turkish, foreign elements, mixed words

Dünyada değişmeyen, değişerek gelişmeyen dil yoktur. Eğer böyle diller varsa, bunlar ya dünyadan izole toplulukların dilleridir veya ölü dillerdir. Yaşayan diller ise hem başka dilleri etkiler hem de başka dillerden etkilenirler. Bu durum iletişim ve ulaşım araçlarının mesafeleri kısalttığı, ilişkilerin yoğun olduğu çağımız için daha da geçerlidir. Yine bir veya birkaç yabancı dil bilen, bu dillerde okuyan, yazan ve konuşan fertlerin çoğalması da diller arası etkileşimi artırmıştır. Demek ki diller arası etkileşim; karşılıklı ilişki – bu, menfi veya müspet olabilir-, saygınlık, özenti ve ihtiyaçtan ortaya çıkmıştır.

Türkler de tarihte dünyanın pek çok bölgelerine dağılmış, pek çok kavimlerle karşılıklı ilişkide bulunmuşlardır. Bunun sonucu olarak dilimize başka dillerden elemanlar girmiş, dilimiz de başka dillere elemanlar vermiştir. Bize

* Atatürk Üni. Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

kadar ulaşan yazılı Türkçe belgeler bu durumun tanığı niteliğindedir. Nitekim Eski Türkçe dönemi eserlerinde Moğolca, Çince, Sanskritçe, Soğdca gibi dillerden alınmış kelimelere rastlamak mümkündür. Mesela sekizinci yüzyıla ait Orhon Yazıtlarında geçen “biti-” kelimesinin kökü (*bit+i-) Köktürkçeye Çince den girmiştir. Ancak bunların sayıları azdır. Türkçe ile Moğolca arasındaki alış-veriş ise daha ileri seviyede olmuştur. Uygurların Budizm, Manihaizm, Hristiyanlık gibi dinlere girmesi ile Türkçeye bu dinlerin dillerinden de kelimeler geçmiştir.

Türkçe ile Farsça ve Arapça arasındaki ilişkiler 10. yüzyılda Türklerin Müslümanlığa girmesiyle başlamış, 20. yüzyıla kadar sürmüştür. Bu uzun süre içerisinde Türkçeye Arapça ve Farsçadan kelimeler, bazı gramer yapıları girmeye devam etmiştir. Bu unsurlar başlangıçta sayıca pek fazla değildir. Meselâ Yusuf Has Hacib’in 1069 yılında tamamladığı ilk İslâmî Türk mesnevisi olan *Kutadgu Bilig* adlı eserinde adı geçen dillerden alınmış kelimeler pek azdır. Ama yüzyıl sonra Edip Ahmet Yüknêkî tarafından yazılmış *Atebetü'l-Hakayık*'ta –hacimce daha küçük olmasına rağmen- yabancı kelimelerin sayısının arttığı görülür. Kaşgarlı Mahmut 11. yüzyılda yazdığı Türkçe-Arapça ansiklopedik sözlüğü *Divânü Lugâti't-Türk*'te bu iki dilin birbirine denk olduğunu, Türkçenin dönemin İslâm dünyasında saygınlığının arttığını belirtir.

Doğu Türkçesinin ve aynı zaman da Türk edebiyatının 15. yüzyılda yaşamış ünlü şairi Ali Şir Nevâyî *Muhâkemetü'l-Lugateyn* adlı eserinde Türkçe ile Farsçayı karşılaştırır; Farsçayı tercih eden beyleri ve beyzadeleri eleştirerek Türkçenin daha üstün olduğu sonucuna varır. Türkçenin daha zengin bir dil olduğunu savunmasına rağmen Nevâyî de eserlerinde yabancı kelimelere çok yer vermiştir.

Bugün Türkçemizin temelini teşkil eden Batı Türkçesi (Oğuzca) ilk yazılı eserlerini 13. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu'da vermeye başlamıştır. Selçuklular döneminde saray dili Farsça, öğretim dili Arapçadır. Türkçe ise halkın konuşma dilidir. Karamanoğlu Mehmet Bey'in bir ara Selçuklu iktidarını ele geçirmesi ve 1277'de arkadaşları ile birlikte “Bundan sonra divanda, dergâhta, bargâhta Türkçeden başka dil konuşulmaya!” kararı Türkçeye dönüş için önemli bir başlangıçtır. Bunda Moğol istilasıyla gelen Türk nüfusunun da payı vardır. Böylece Anadolu Beylikleri arasında Türkçe önem kazanmıştır. Ancak Türkçenin Arapça ve Farsça ile mücadelesi 15. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam etmiş, bu tarihten sonra Türkçenin sözcüklüğünde adı geçen iki dilin kelimeleri hâkim duruma gelmiştir. İki yüzyıl kadar süren bu mücadele döneminde bir tarafta Türkçenin yetersizliğinden şikâyet edenler, diğer tarafta da Türkçeyi savunanlar vardır. Türkçe taraftarlarının önde gelenleri Yunus Emre ve

Âşık Paşa'dır. Yunus Emre *Divan*'ı ile Türkçenin en önemli eserini vermiş, Âşık Paşa da eserlerini Türkçe yazarak ve Türkçeyi savunarak öncü rol oynamış şahsiyetlerdir. Âşık Paşa'nın *Garîbnâme* adlı eserinin 10. babının 10. destanından aşağıya aldığımız iki beyti çok önemli, dile getirdiği fikirler günümüz için de geçerlidir. Bu beyitlerde anlamları ifade etmenin herhangi bir dilin tekelinde olmadığı, her dilin bu imkâna sahip olduğu görüşü dillendirilmiştir.

*Kamu dilde ma'ni vardur bilene
Cümle yolda Hak bulındı bulana*

*Ma'niyi bir dilde sanmañ siz hemân
Cümle diller anı söyler bî-gümân*

Osmanlılar döneminde Türkçeye Batı dillerinden de kelimeler girmiştir. Balıkçılık, denizcilikle ilgili kelimeler gibi. Ancak Arapça ve Farsçanın hâkimiyeti 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren giderek artmıştır. Bu dillerin etkisi Tanzimat'tan (1839) sonra gerilemeye başlamış, söz konusu dillerin bilim terimleri oluşturma (meselâ: Gökâl, *meşkûre*: ideal, ülkü) ve bazı edebî akımların (Servet-i Fünûn gibi) dışında değeri azalmıştır. Cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen harf devrimi (1 Kasım 1928) ve dil devrimi (1932) ile doğu kökenli kelimelerin çoğu Türkçe karşılıklarıyla değiştirilmiş, gereksizler ise dilden tasfiye edilmiştir. Atatürk'ün tarih, dil, kültür konularındaki pek çok sözü ile birlikte şu sözleri de Cumhuriyet döneminde dil politikalarının dayandığı esasları ve izleyeceği doğrultuyu işaret eder:

Ülkesini ve yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.

Türk dili dillerin en zenginlerindedir; yeter ki bu dil, şuurla işlensin.

Türkçeye Tanzimat'tan sonra Batı dillerinden kelimeler girmeye başlamıştır. Başlangıçta Fransızca, I. Dünya Savaşı'ndan 1940'lara kadar Almanca, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise İngilizceden kelimeler alınmıştır. Bu dillerden gelen ve gelecek kelimelere Türkçe karşılık bulma çalışmaları sürdürülmektedir. Buna rağmen dilimize özellikle İngilizceden kelimeler girmeye devam etmektedir. Hatta daha önceleri Fransızcadan dilimize girmiş ve bizim telaffuzumuza uydurulmuş bazı kelimeler yakın zamanlarda İngiliz veya Amerikan telaffuzuna göre söylenir olmuştur.

Burada alıntı kelimelerden değil, karma kelimelerden yani bir dilin kendi elemanları ile başka bir dilden alınmış elemanların bir araya getirilmesiyle oluş(turul)muş kelimelerden söz edeceğiz. Bu tür kelimeler dünyaya açılmış, başka toplumlarla siyasal, ekonomik, teknik, kültürel münasebetlere girmiş milletlerin dillerinde görülür. Türkçede kullanılan bu tür kelimelerin bir kısmı sözlüklere de girmemiştir. Dil bilgisi kitaplarımızda ise bunların yapısından pek bahsedilmez. Yakın zamanlarda oluş(turul)muş karma kelimelerden sık kullanılanlar, tutunanlar zamanla sözlüklere de girecektir.

Karma kelimeleri, eski ve yenileri de dâhil, dört grupta toplayabiliriz:

1. **Yabancı kelime + Türkçe kelime (veya Türkçeleşmiş kelime) :** *şahbenek*: (Far.+T.) “eski bir kumaş çeşidi”, *şaheser*: (Far.+Ar.), *hoşgörü* (Far.+T.), **horgörü* (Far.+T. “hor görmekten”), *huzurevi* (Ar.+T.), *hazırlop*: (Ar.+Fr.?), *amperölçer* (Fr.+T.), *ampersaat* (Fr.+Ar.) / *amper saat*...

2. **Türkçe kelime + yabancı kelime/sonek: Türkçe kelime + yabancı sonek:** Bu kelimelerden bir kısmı eski dönemlere aittir; bazıları ise yakın zamanlarda oluşturulmuştur: *asmabahçe* / *asma bahçe*, *altsistem*, *başasistan*, *başgarson*, *başhostes*, *depremzede*, *beyzade*, *yıkamatik*, *işkolik*, *masrafkolik*, *çikolatakolik*, *yemekkolik*, *Tanrıkolik*, *parakolik*... *otlakiye*, *ayriyeten*, *variyet*, *gidişat*, *varışat*, *dilbaz*, *işgüzar*, *kuşbaz*, *düzenbaz*, *atmasyon*, *uydurmasyon*, *özvektör*, *hırsızkrasi*, *hırsızkrat*...

3. **Yabancı kelime + Türkçe ek:** Bu yapıdaki kelimeler çoktur; özellikle /+IA-/ eki ile pek çok yabancı kökenli isim soylu kelime fiilleştirilmiştir: *vatandaş*, *tekrarla-*, *şıklaş-* (<Fr. chic), ...vb. Bu tür kelimelerden duyduğum yeni teşkillerden birini, ilköğretim altıncı sınıfta okuyan bir öğrenci kullanmıştır: **şıkla-* (<Ar. şiqq ‘şık: seçenek, alternatif’ ile Türkçe ek /+IA-/). Test sınavları ile ortaya çıkmış bir neolojizm olduğu anlaşılıyor. Kelime ‘testlerde seçeneklerden - arzu edilen doğru seçenektir; çeldiriciler değil - birini işaretlemek’ anlamında kullanılmıştır; test sorularına seçenek oluşturmak, seçenek yazmak için de kullanılabilir.

4. **Yabancı eleman/önek + Türkçe kelime:** Bu gruba giren kelimeler son zamanlarda hayli artmıştır. Bunlardan bir kısmı yarı çeviri, bir kısmı da örnekseme ile oluşturulmuştur: *telekız*, *telekulak* / *tele kulak*, *tele kuyruk*, *teleiletişim* / *tele iletışim*, *tele-ilâhiyatçı*, *tele-iş*, *teleçalışma*,

tele-çalışanlar, telepazarlama, tele-tıp, tele-vaiz, biyobirikme, biyomühendislik, biyoyıkanma, psikodilbilim, sosyodilbilim, psiko-gevezelik, antiakıl /anti akıl...

Dördüncü gruptaki karma kelimelerin yazımında bir birlik görülmemektedir. Bunlar bitişik, ayrı veya tire (-) işareti ile, üç ayrı biçimde, yazılmışlardır.

Buraya başka dillerden alınmış karma kelimeler dâhil edilmemiştir. Ayrıca yabancı elemanlarla kendi oluşturduğumuz karma kelimelere de pek yer verilmemiştir. Meselâ “telgrafname” (Fr. télégramme karşılığı) kelimesinin “telgraf” kısmı 19. yüzyılda alınmış (Fr. télégraphe: uzak mesafelere yazılı mesaj gönderme aygıtı), daha önce mevcut bir alıntı olan Farsça “nâme: yazı, mektup” ile bir araya getirilmiştir. Şu kelimeler de bu türdendir: *milliyetperver, vatanperver*: vatansever / yurtsever.

Toplumlar arası ilişkiler oranında bu toplumların dilleri de söz varlığı, fonetik, sentaks, anlam vb. bakımlardan birbirini etkilemekte; dillerdeki değişmelerin önemli bir kısmı da bu durumun sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan insanlar düşüncelerini, karşılaştıkları yeni veya farklı durumları ifade etme yollarını herhangi bir şekilde de olsa bulmaktadırlar. Bu ifade biçimleri anlık durumları dile getirdiğinde geçici kelimeler olarak kalacak, devamlı bir ihtiyaca cevap verdiği sürece ise varlığını sürdürecektir, zamanla sözlüklere de girecektir; bir kısmı sözlüklerde yerini almıştır da. Bakış açılarına göre ise karma kelimeler garabet (barbarizm, yadsınlık) veya yenilik (neolojizm) olarak görülmektedir.

KAYNAKLAR:

- AKTAY, Yasin (2004), “Modernleşme ve gelenek bağlamında dinî bilgi ve otoritenin dönüşümü”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Cilt 6: İslâmcılık*, İstanbul, İletişim yayınları (tele-ilâhiyatçı s. 392).
- ATALAY, İbrahim (2004), *Doğa Bilimleri Sözlüğü*, İzmir, (biyobirikme, biyomühendislik, biyoyıkanma).
- ATATÜRK (1997), *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırmaları Merkezi yayınları (milliyetperver III, s. 88).

- BAŞKAN, Özcan (1988), *Bildirişim: İnsan-Dili ve Ötesi*, İstanbul, Altın Kitaplar (psikodilbilim, sosyodilbilim s.274).
- DIAMOND, Jared (2002), *Tüfek, Mikrop ve Çelik* (Çev.: Ülker İnce), Ankara, TÜBİTAK (hırsızkrasi “kleptocracy”, hırsızkrat “kleptocrat” s.367).
- SANKUR, Bülent (2002), *İngilizce-Türkçe Bilişim Sözlüğü*, İstanbul, Pusula Yayıncılık (**eigenvector**: özvektör; **telecommunications**: teleiletişim, uziletişim; **telecommuting**: teleçalışma; **telemarketing**: telepazarlama; **subsystem**: altsistem).
- SARAÇ, Tahsin (1976), *Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük*, Ankara, TDK yayınları (barbarisme: yadsınlık).
- SZAAS, Thomas (2006.), *Vahşi Dil –Tersine Okumalar Lüğati-*, (Çev.: Mehmet Atalay), İstanbul, Kaknüs yayınları (işkolik, masrafkolik, çikolatakolik, yemekkolik, Tanrikolik, parakolik s.81, psiko-gevezelik s. 99).
- TDK (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara (atmasyon, dilbaz, düzenbaz, işgüzar, kuşbaz, uydurmasyon).
- www.cisco.com/global/TR/solutions/ent/avvid_solutions/mobility_home.shtml - 47k -; 04.11.2006, 16.⁰⁰: **tele-iş**, **tele-çalışanlar**
- www.cooleremail.net/users/jhi/HopkinsNewsinTurkish_HNFYTurMarch05.html - 16k -; 04.11.2006, 16.⁰⁰ : **tele-tip**
- www.sabah.com.tr/2005/01/04/gnd109.html - 60k; 04.11.2006, 16.⁰⁰: **'tele kuyruk'**
- www.tempodergisi.com.tr/toplum_politika/11729/ - 18k.; 04.11.2006, 16.⁰⁰ **Tele-vaizlerin**